

LIBER II.

IN QUO RETRACTANTUR LIBRI QUOS SCRIPSIT
EPISCOPUS.

CAPUT I.

Ad Simplicianum libri duo.

I. LIBRORUM quos episcopus elaboravi, primi duo sunt *ad Simplicianum* ecclesiae Mediolanensis antistitem, qui beatissimo successit Ambrosio, de diversis quaestionibus, quarum duas ex Epistola Pauli apostoli ad Romanos, in primum librum contuli. Harum prior est de eo quod scriptum est, « Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit¹: » usque ad illud ubi ait: « Quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. » In qua illa Apostoli verba, « Lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, etc. » quibus caro contra spiritum configere ostenditur, eo modo exposui, tanquam homo describatur adhuc sub Lege, nondum sub gratia constitutus. Longe enim postea etiam spiritalis hominis (et hoc probabilius) esse posse illa verba cognovi. Posterior in hoc libro quaestio est, ab eo loco ubi ait, « Non solum autem, sed » et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri²: » usque ad illud ubi ait, « Nisi Dominus Sabaoth

¹ Rom. vii, 7. — ² Id. ix, 10.

» reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, » et sicut Gomorrha similes fuisset. » In cujus quaestionis solutione laboratum est quidem pro libero arbitrio voluntatis humanae, sed vicit Dei gratia: nec nisi ad illud potuit perveniri, ut liquidissima veritate dixisse intelligatur Apostolus, « Quis enim te discernit? quid » autem habes, quod non accepisti? si autem accepisti, » quid gloriaris quasi non acceperis¹? » Quod volens etiam martyr Cyprianus ostendere, hoc totum ipso titulo definit, dicens. « In nullo gloriandum, quando nostrum » nihil est². »

II. In secundo libro tractantur caeterae quaestiones, et pro nostra quantulacumque facultate solvuntur, quae sunt omnes de Scriptura quae Regnorum appellatur. Harum prima est de eo quod scriptum est, « Et insiliit spiritus Domini in Saül³: » cum alibi dicatur, « Et » spiritus Domini malus in Saül⁴. » Quam cum exponerem dixi: *Quamvis sit in cujusque potestate quid velit, non est tamen in cujusquam potestate quid possit*⁵. Quod ideo dictum est, quia non dicimus esse in potestate nostra, nisi quod cum volumus sit, ubi prius et maxime est ipsum velle. Sine ullo quippe intervallo temporis praesto est voluntas ipsa, cum volumus; sed hanc quoque ad bene vivendum desuper accipimus potestatem, cum praeparatur voluntas a Domino. Secunda quaestio est, quomodo dictum sit, « Poenitet me quod » constituerim regem Saül⁶. » Tertia, utrum spiritus immundus qui erat in Pythonissa, potuerit agere ut Samuel a Saule videretur, et loqueretur cum eo⁷. Quarta, de eo quod scriptum est: « Intravit rex David, et sedit

¹ 1 Cor. iv, 7. — ² Cypr. lib. 3. Testim. 4. — ³ 1 Reg. x, 10. — ⁴ Id. xvi, 14. — ⁵ Lib. 2. qu. 1. — ⁶ 1 Reg. xv, 11. — ⁷ Id. xxviii, 7.

» ante Dominum¹. » Quinta, de eo quod dixit Elias,
 « O Domine testis hujus viduæ, cum qua ego inhabito
 » apud ipsam, tu male fecisti occidere filium ejus². »
 Hoc Opus sic incipit : *Gratissimam plane.*

CAPUT II.

Contra epistolam quam vocant Fundamenti, liber unus.

LIBER *contra epistolam* Manichæi, quam vocant *Fundamenti*, principia ejus sola redarguit, sed in cæteris illius partibus annotationes ubi videbatur, affixæ sunt, quibus tota subvertitur, et quibus commoneretur, si quando contra totam scribere vacavisset. Hic liber sic incipit : *Unum verum Deum omnipotentem.*

CAPUT III.

De Agone Christiano, liber unus.

LIBER *de Agone Christiano* fratribus in eloquio latino ineruditus humili sermone conscriptus est, fidei regulam continens, et præcepta vivendi. In quo illud quod positum est, *Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futuram negant, et commemorant quod ait Apostolus Paulus*, « Caro et sanguis regnum Dei non » possidebunt, » non intelligentes quod ipse dicit *Apostolus*, « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem : » *Cum*

¹ 2 Reg. vii, 18. — ² 3 Reg. xvii, 20.

enim hoc factum fuerit, jam non erit caro et sanguis, sed cæleste corpus; non sic accipiendum est, quasi carnis non sit futura substantia, sed carnis et sanguinis nomine ipsam corruptionem carnis et sanguinis intelligendus est Apostolus nuncupasse; quæ utique in regno illo non erit, ubi caro incorruptibilis erit. Quamvis et aliter possit intelligi, ut carnem et sanguinem opera carnis et sanguinis dixisse accipiamus Apostolum, et eos regnum Dei non possessuros, qui perseveranter ista dilexerint. Hic liber sic incipit : Corona victoriae.

CAPUT IV.

De Doctrina Christiana, libri quatuor.

I. LIBROS *de Doctrina Christiana*, cum imperfectos comperissem, perficere malui quam eis sic relictis ad alia retractanda transire. Complevi ergo tertium qui scriptus fuerat usque ad eum locum ubi commemoratum est ex Evangelio testimonium de muliere, quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinae, donec fermentaretur totum¹. Addidi etiam novissimum librum, et quatuor libris Opus illud implevi; quorum primi tres adjuvant ut Scripturæ intelligantur, quartus autem quomodo quæ intelligimus proferenda sint.

II. In secundo sane libro de auctore libri, quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipsum, sicut Ecclesiasticum, Jesus Sirach scripserit, non ita

¹ Luc. xiii, 21.

constare, sicut a me dictum est, postea didici, et omnino probabilius comperi non esse hunc ejus libri auctorem. Ubi autem dixi, *His XLV libris Testamenti Veteris terminatur auctoritas*, ex consuetudine qua jam loquitur Ecclesia, Vetus Testamentum appellavi: Apostolus autem non videtur appellare Vetus Testamentum, nisi quod datum est in monte Sina¹. Et in eo quod dixi, *de temporum historia sanctum Ambrosium solvisse quaestionem*, tanquam coetanei fuerint Plato et Jeremias, me fefellit memoria. Nam quid ille de hac re episcopus dixerit, in libro ejus legitur, quem de sacramentis sive de philosophia scripsit. Hoc Opus sic incipit: *Sunt praecepta quaedam.*

CAPUT V.

Contra partem Donati, libri duo.

SUNT duo libri mei, quorum titulus est, *Contra partem Donati*. In quorum primo libro dixi, non mihi placere ullius saecularis potestatis impetu schismaticos ad communionem violenter arctari. Et vere tunc mihi non placebat, quoniam nondum expertus eram, vel quantum mali eorum auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre posset diligentia disciplinae. Hoc Opus² sic incipit: *Quoniam Donatistae nobis.*

¹ Galat. iv. 24. — ² Non extat.

CAPUT VI.

Confessionum libri tredecim.

I. CONFSSIONUM mearum libri XIII et de malis et de bonis meis Deum laudant justum et bonum, atque in eum excitant humanum et intellectum affectum: interim quod ad me attinet, hoc in me egerunt cum scriberentur, et agunt cum leguntur. Quid de illis alii sentiant, ipsi viderint, multis tamen fratribus eos multum placuisse et placere scio. A primo usque ad decimum de me scripti sunt. In tribus caeteris de Scripturis sanctis, ab eo quod scriptum est, « In principio fecit Deus coelum » et terram¹, » usque ad sabbati requiem.

II. In quarto libro cum de amici morte animi mei miseriam confiterer, dicens quod anima nostra una quodam modo facta fuerat ex duabus, *et ideo*, inquam, *forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram*: quae mihi quasi declamatio levis quam gravis confessio videtur, quamvis utcumque temperata sit haec ineptia in eo quod additum est, *forte*. Et in libro tertio-decimo quod dixi, *firmamentum factum inter spirituales aquas superiores, et corporales inferiores*, non satis considerate dictum est, res autem in abdito est valde. Hoc Opus sic incipit: *Magnus es, Domine.*

¹ Gen. i. 1.

CAPUT VII.

Contra Faustum Manichæum, libri triginta-tres.

I. CONTRA *Faustum Manichæum* blasphemantem Legem et Prophetas, et eorum Deum et incarnationem Christi; Scripturas autem Novi Testamenti quibus convincitur, falsatas esse dicentem, scripsi grande Opus, verbis ejus propositis reddens responsiones meas. Triginta et tres disputationes sunt, quas etiam libros cur non dixerim? Nam etsi sunt in eis aliqui perbreves, tamen libri sunt. Unus vero eorum, ubi a nobis adversum ejus criminationes Patriarcharum vita defenditur, tantæ prolixitatis est, quantæ nullus fere librorum meorum.

II. In libro ergo tertio cum solverem quæstionem, quomodo potuerit duos patres habere Joseph, dixi quidem *quod ex alio natus, ab alio fuerit adoptatus*; sed genus quoque adoptionis dicere debui: sic enim sonat quod dixi, tanquam eum vivus adoptaverit alius pater¹. Lex autem filios etiam mortuis adoptabat, jubens ut fratris sine filiis mortui duceret frater uxorem, et fratri defuncto semen ex eadem suscitaret: quæ profecto de duobus unius hominis patribus expeditior ibi redditur ratio. Uterini autem fratres fuerunt in quibus hoc contigit, ut unius defuncti qui vocabatur Heli, duceret alter uxorem, id est Jacob, a quo Matthæus narrat genitum esse Joseph: sed uterino fratri suo eum genuit, cujus filium Lucas dicit fuisse Joseph, non utique genitum, sed ex Lege adoptivum. Hoc in eorum litteris in-

¹ Deut. xxv, 5.

ventum est, qui recenti memoria post ascensionem Domini de hac re scripserunt. Nam etiam nomen ejusdem mulieris, quæ peperit Jacob patrem Joseph de priore marito Mathan, qui fuit pater Jacob, avus Joseph, secundum Matthæum; et de marito posteriore Melchi peperit Heli, cujus erat adoptivus Joseph, non tacuit Africanus. Quod quidem cum Fausto responderem, nondum legeram; sed tamen per adoptionem potuisse contingere, ut unus homo duos haberet patres, dubitare non poteram.

III. In duodecimo et tertio-decimo de filio Noë secundo qui est appellatus Cham, ita disputatum est, tanquam non in filio suo Chanaan, sicut Scriptura demonstrat, sed in se ipso fuerit a patre maledictus. In quarto-decimo de sole et luna talia dicta sunt, tanquam sentiant, et ideo tolerant vanos adoratores suos: quamvis verba ibi accipi possint ab animali ad inanimale translata, modo locutionis qui vocatur græce metaphora, sicut de mari scriptum est, « Quod fremat in utero matris suæ volens progredi¹, » cum utique non habeat voluntatem. In unde-tricesimo; *Absit, inquam, ut sit in membris sanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudine. Dicuntur quidem inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, quam membra quæ in promptu locata sunt*: sed probabilior in aliis postea scriptis nostris reddita ratio est, cur ea dixerit etiam Apostolus inhonesta, propter legem scilicet in membris repugnantem legi mentis, quæ de peccato accidit², non de prima nostræ institutione naturæ. Hoc Opus sic incipit: *Faustus quidam fuit.*

¹ Joh. xxxviii, 8, juxta LXX. — ² 1 Cor. xiv, 23, et Rom. vii, 23.

CAPUT VIII.

Contra Felicem Manichæum, libri duo.

CONTRA *Manichæum* quemdam, nomine *Felicem*, præsentem populo in ecclesia biduo disputavi. Hipponem quippe venerat, eundem seminaturus errorem; unus enim erat ex doctoribus eorum, quamvis ineruditus liberalibus litteris, sed tamen versutior Fortunato. Gesta sunt ecclesiastica, sed inter meos libros computantur. Duo ergo libri sunt, in quorum secundo disputatum est de libero voluntatis arbitrio, sive ad malum operandum, sive ad bonum: sed de gratia qua vere liberi fiunt, de quibus scriptum est, « Si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis¹, » diligentius disputare, quoniam talis erat cum quo agebamus, nulla sumus necessitate compulsi. Hoc Opus sic incipit: *Honorio Augusto VI. Cons. sept. idus Decembris.*

CAPUT IX.

De Natura Boni, liber unus.

LIBER *de Natura boni* adversus Manichæos est, ubi ostenditur naturam incommutabilem Deum esse ac summum bonum, atque ab illo esse cæteras naturas sive spirituales sive corporales, atque omnes in quantum naturæ sunt, bonas esse; et quid vel unde sit malum; et

¹ Joan. VIII 36.

quanta mala Manichæi ponant in natura boni, et quanta bona in natura mali, quas naturas finxit error ipsorum. Hic liber sic incipit: *Summum bonum, quo superius non est, Deus est.*

CAPUT X.

Contra Secundinum Manichæum, liber unus.

SECUNDINUS quidam, non ex eis quos Manichæi Electos, sed ex eis quos Auditores vocant, quem ne facie quidem noveram, scripsit ad me velut amicus, honorifice objurgans quod oppugnarem litteris illam hæresim, et admonens ne facerem, atque ad eam potius sectandam exhortans, cum ejus defensione, et fidei catholicæ reprehensione. Huic respondi; sed quia in ejusdem opusculi capite non posui quis cui scriberet, non in epistolis meis, sed in libris habetur. Illic ab exordio conscripta est etiam ejus Epistola. Hujus autem mihi voluminis titulus est: *Contra Secundinum Manichæum*, quod mea sententia, omnibus quæ adversus illam pestem scribere potui, facile præpono. Hic liber sic incipit: *Benevolentia in me quæ apparet litteris tuis.*

CAPUT XI.

Contra Hilarum, liber unus.

INTER hæc Hilarus quidam vir tribunitius laicus Catholicus, nescio unde adversus Dei ministros, ut fieri

adsolet, irritatus, morem qui tunc esse apud Carthaginiem coeperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione ubicumque poterat lacerabat, asserens fieri non oportere. Huic respondi jubentibus fratribus, et vocatur liber ipse, *Contra Hilarum*. Hic liber⁴ sic incipit: *Qui dicunt mentionem Veteris Testamenti.*

CAPUT XII.

Questiones Evangeliorum, libri duo.

SUNT quaedam expositiones quorundam locorum ex Evangelio secundum Matthæum, et aliæ similiter secundum Lucam: in unum librum illæ, in alterum istæ reductæ sunt. Titulus Operis hujus est: *Questiones Evangeliorum*. Sed quare illa sola de supradictis Evangelicis libris exposita fuerint, quæ his libris meis continentur, et quæ ista sint, prologus meus, adjunctis atque annumeratis eisdem quæstionibus, ita ut quisque legere quod voluerit, numeros secutus inveniat, satis indicat. In primo ergo libro in eo quod positum est, *Dominum seorsum duobus discipulis suam retulisse passionem*, mendositas codicis nos fefellit: nam, *duodecim*¹, scriptum est, non, *duobus*. In secundo libro voleas exponere quomodo duos patres potuerit habere Joseph, cujus conjux dicta est virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem duxisse defuncti fratris uxorem, ut ei semen secundum Legem suscitarret, ideo dixi « *Esse*

¹ Non extat. — ² Matth, xx, 17.

» infirmum, quoniam qui nasceretur, nomen defuncti » Lex eum jubebat accipere¹: » non est verum. Nomen enim defuncti quod dictum est, ad hoc Lex valere præcepit, ut ejus filius diceretur; non ut hoc quod ille vocaretur. Hoc Opus sic incipit: *Hoc opus non ita scriptum est.*

CAPUT XIII.

Annotationes in Job, liber unus.

LIBER cujus est titulus, *Annotationes in Job*, utrum meus habendus sit, an potius eorum qui eas, sicut potuerunt vel voluerunt, redegerunt in unum corpus descriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaves enim paucissimis intelligentibus sunt, qui tamen necesse est offendantur, multa non intelligentes; quia nec ipsa verba quæ exponuntur, ita descripta sunt in multis locis, ut appareat quid exponatur. Deinde brevitatem sententiarum tanta secuta est obscuritas, ut eam lector vix ferre possit, quem necesse est plurima non intellecta transire. Postremo tam mendosum comperi opus ipsum in codicibus nostris, ut emendare non possem, nec editum a me dici vellem, nisi quia scio fratres id habere, quorum studio non potuit denegari. Hic liber sic incipit: *Et opera magna erant ei super terram.*

¹ Deut, xxv, 5.

CAPUT XIV.

De Catechizandis rudibus, liber unus.

Est etiam liber noster *de Catechizandis rudibus* hoc ipso titulo prænotatus. In quo libro ubi dixi, *Nec Angelus qui cum spiritibus aliis satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiam Dei, et diabolus factus est, aliquid nocuit Deo, sed sibi: novit enim Deus ordinare deserentes se animas; convenientius diceretur, deserentes se spiritus, quoniam de Angelis agebatur.* Hic liber sic incipit: *Petisti me, frater Deo-gratias.*

CAPUT XV.

De Trinitate libri quindecim.

I. LIBROS *de Trinitate*, quæ Deus est, xv scripsi per aliquot annos. Sed cum eorum duodecim nondum perfecissem, et eos diutius tenerem quam possent sustinere qui vehementer illos habere cupiebant, subtracti sunt mihi minus emendati quam deberent ac possent, quando eos edere voluissem. Quod postea quam comperi, quia et alia eorum apud nos exemplaria remanserant, statueram eos jam ipse non edere, sed sic habere ut in alio aliquo opusculo meo quid mihi de his evenerit dicerem: urgentibus tamen fratribus, quia resistere non valui, emendavi eos quantum emendandos putavi, et com-

plevi et edidi, adjungens eis a capite epistolam, quam scripsi ad venerabilem Aurelium episcopum Carthaginensis Ecclesiæ: quo tanquam prologo exposui et quid accidisset, et quid facere mea cogitatione voluissem, et quid fratrum charitate compellente fecissem.

II. In quorum libro undecimo cum de corpore visibili agerem, dixi, *Quocirca id amare, alienari est: quod secundum cum amorem dictum est, quo aliquid sic amatur, ut eo fruendo existimet beatum se esse qui hoc amat.* Nam non est alienari, in laudem Creatoris amare speciem corporalem, ut ipso Creatore fruens quisque vere beatus sit. Itemque in eodem, ubi dixi, *Nec avem quadrupedem memini, quia non vidi; sed phantasiam talem facillime intueor, dum alicui formæ volatili, qualem vidi, adjungo alios duos pedes, quales itidem vidi:* hæc dicens non potui recolere volatilia quadrupedia¹, quæ Lex commemorat. Neque enim computat in pedibus duo posteriora crura quibus locustæ saliant, quas dicit mundas, et ideo discernit ab immundis talibus volatilibus, quæ non saliant illis cruribus, sicut sunt scarabæi. Omnia quippe hujusmodi volatilia quadrupedia vocantur in Lege.

III. In duodecimo, velut expositio verborum Apostoli, ubi ait, « Omne peccatum quodcumque fecerit » homo, extra corpus est², » non mihi satisfacit: nec sic puto intelligendum quod dictum est, « Qui autem » fornicatur, in corpus proprium peccat, » tanquam ille hoc faciat, qui propter adipiscenda ea quæ per corpus sentiuntur, ut in his finem boni sui ponat, aliquid agit. Hoc enim longe plura peccata complectitur, quam illa fornicatio quæ concubitu perpetratur illicito, de qua locutum, cum hoc diceret, Apostolum apparet. Hoc

¹ Levit. xi, 20. — ² 1 Cor. vi, 18.